

نظریه ایرانی

به اعتقاد شهید مطهری، برای تبیین حقوق زن، باید به مبانی دینی و اقتضات بومی زن ایرانی توجه داشت

فمینیسم

سید علی هاشمی

اصولگرایان پس از انقلاب اسلامی، در برابر مساوات فکری بزرگی قرار گرفتند؛ اداره وضعیت زنان در یک کشور اسلامی، نیازمند اصلاحات بنیادین و تولید مفاهیم جدید در عرصه نظریه پردازی است. در تجارب اسلامی دیگر هم که به مرحله اداره جامعه و دولت نرسیده‌اند اسلام گرایان، در پی تجربه انقلاب اسلامی، از مرحله ارتکازات پنهانی درباره زنان به مرحله آشکار سازی نظریه زنان و برخورد با واقعیت‌های زنانه روی آوردند. تجربه ایرانی نظریه پردازی درباره حقوق بیشتر زنانه دینی، شهید مطهری هنوز یکجا و تنها است. کتاب «مسأله حجاب» - که به راستی هنوز مسأله ماست - و «نظام حقوق زن در اسلام» و مقالات دیگر او؛ سال‌های سال پس از نگارششان هنوز جانشین مناسبی پیدا نکرده‌اند. این نوشته گذری است بر فصولی از کتاب «نظام حقوق زن در اسلام».

مقایسه نظرات کنونی معلوم می‌شود که آرای نظریه پردازان مسلمان که در موضوع زن گفته و نوشته‌اند، پیشتر متأثر از آرای مطهری است که در باب این مسأله به تفصیل، حدوداً ۵۰ سال پیش در این کتاب بحث کرده است و اظهارات امروزی در واقع ترجمه‌ای از نظرات اوست.

مطهری، «فصل کتابش را با این تاکید آغاز می‌کند که بحث در باب نظام حقوقی زن در اسلام از هم‌قضاات عصر ماست و این اقتضا ايجاب می‌کند که بسیاری از مسائل مجدداً مورد ابرو زبانی قرار گیرد» و نظام حقوق و تکالیف خانواده‌گی از جمله این مسائل است. مطهری در آغاز کتاب، ایده خود را به اجمال معرفی می‌کند به نظر او قرآن به نام احیای زن به عنوان شریک مرد در مسئولیت زن بودن زن و مرد بودن مرد را به فراموشی نسپرد؛ «قرآن زن را همان گونه دید که در طبیعت هست. این ۲ کتاب الهی، یکی تکوینی و دیگری تدوینی، با یکدیگر متعلقند. در این مغاللات اکثر کار تازه‌های صورت گرفته باشد، توضیح این انتقادات است».

نویسنده پرستی فلسوفانه خود را کنار می‌گذارد و برای تبیین موضوع حقوق زن در اسلام، از خواستگاری و نامزدی، مهر و نفقه، ازدواج موقت، تعدد زوجات، ارث و حق طلاق می‌گوید. در لایه‌های این مباحث البته به مبانی حقوقی و قضایی و گاه فلسفی این موضوعات هم اشاره‌های مجمل و گاه مفصل می‌کند. او این مبانی را با عناوینی چون اسلام و تجدد زندگی، مبانی طبیعی حقوق خانواده‌گی و تفاوت‌های زن و مرد مطرح می‌کند. ترجیح بند سخنان او اشاره به این مطلب است که مدافعان ایرانی حقوق زن، چون یا مبانی دینی این امر و همچنین اقتضات بومی زن ایرانی آشنا نبوده‌اند بیشتر از چالش‌های به‌نونه‌ها و تجربه‌های غربی بوده‌اند. توصیه شهید مطهری در این باره

مندیسه وقتی با زبانی اغشته به اصطلاح پرورده شود، دیرپاب و دشوار می‌شود. با وجود چنین سنتی در پیرامون فرهنگ ایرانی - اسلامی، دشواری کار اندیشمندی که کوشید مانند او در چرخه سنت عقلی محض به قوم خود، بنگردد و در ضمن با زبان زمان سخن بگویند معلوم می‌شود. شهید مطهری از کسانی است که در عصر ما این دشواری را دریافت و با بهره‌گیری از سواد فلسفی و دینی‌اش، این سنت را دستمایه کارزار یا بحران‌های معرفتی زمانه ساخت. هر متفکر اصیل، پرسشی را یا زمانه خود در میان می‌نهد. اصیل‌ترین پرسش زمانه ما که هم در میدان نظریه پردازی دینی و غیر دینی - و هم در حوزه شریعت (فقه) خود مطرح کرده و مصراغه پاسخ می‌طلبد، موضوع زن است. نگاه شهید مطهری به این موضوع در «نظام حقوق زن در اسلام» از این جهت جالب توجه است که از مد و اندام و اصول‌های جهان بومی فراتر می‌رود و اسیر کلیشه‌های رایج نمی‌شود و در عین حال اقتضات بومی را هم نادیده نمی‌گیرد.

کتاب نظام حقوقی زن در اسلام، بنا به یادداشت استاد مطهری، در باره «شان نزول» آن، شامل ۳۳ مقاله است که در مجله «زن روز» در سال‌های ۵۰ و ۵۱ تا ۵۶ یا عنوان «زن در حقوق اسلامی» منتشر شده و هدف از درج این مقالات، «مطرح نمودن گوشه‌ای از فلسفه اجتماعی اسلام برای جوانان و روشن کردن ذهن آنها درباره مسائل مربوط به روابط خانوادگی از نظر اسلام» بود. این یادگار استاد مطهری، همواره در برنامه‌ریزی‌های فرهنگی و قانونگذاری‌های پیرامون زنان، بیشترین تأثیر بر تصمیم‌گیری‌ها و در بین نظرات مختلف داشته است و در حقیقت، همواره همچون منشور فکری‌های در سوگیری‌های کلی نظام جمهوری اسلامی مؤثر بوده است. با

در آلمان کتابی تحت عنوان «اعجاز زن در اسلام» چاپ و منتشر شده است. این کتاب با هدف ارائه تفسیری و تبیین و صحیح از نقش زن در نظام اسلامی نوشته شده است. در این کتابچه، مبانی چون نقل ناموسی، خانواده، عنوان بسیار و واحد اساسی، جدید حرمت، جایگاه زن در اسلام، زن مسلمان در جامعه امروز، گمان و برداشته‌شده این کتاب و مخاطبه او، گوس و مهربان او، گوس تألیف کرده‌اند و انتشارات هادیک با حمایت‌های رایزی فرهنگی ایران در آلمان آن را منتشر کرده‌اند.

سیمون وی - مقاله و متون فرانسوی - جزو محمود زلی عمل کلام و الهیات بود که در مباحث خود زانگی را از تجربه دینی مورخانه و مقاله قرار داد وی زن را در دو گفتمان ظاهرآ نامساز یعنی جسمانیت و روحانیت قرار داد و با گسترش تجربه های دینی خود توانست تعادل گفتمانی میان این دو گفتمان ایجاد کند و در دل مسیحیت مسیحی زن را باز - تنه ای قرار داد و ارزش های او را گوشه کند.

بهتر است یا چند همسری؟ را موجه نمی داند و تاکید می کند «تردید نیست که تک همسری بهتر است» زیرا در تک همسری، «روح زندگی زناشویی که وحدت و یگانگی است، در زوجیت اختصاصی بهتر و کامل تر پیدای می شود» اما «ضرورت های اجتماعی» مانند فزونی عده زنان در سن ازدواج، تک همسری مطلق را غیر ممکن می کند و از همین جا نتیجه می گیرد که «تک همسری تمام خانواده ها افسانه ای پیش نیست». باین حال یا باید به رسمیت یافتن تعدد زوجات تن داد و یا به رواج معشوقه بازی که البته سنت و عرف ایرانی هیچ یک را تجویز نمی کند.

اما پرسش اساسی این است که اسلام مستقیماً در تالیس چند همسری چه نقشی داشته است؟ شهید مطهری در پاسخ می گوید: «اسلام نه چند همسری را اختراع کرد و نه آن را نسخ کرد ولی رسم تعدد زوجات را اصلاح کرده». این اصلاحات در نظر شهید مطهری در ۴ عنوان محقق شده است: محدودیت (تعیین حد بیشتر تعداد برای چند همسری)، عدالت (اسلام در کمال صراحت اعلام کرده اگر به عدالت خود ایمان نداری، پس به یک زن اکتفا کنی و آن ختم الا تعدلوا فواحده) و شرایط دیگر (زن حقوق مالی و استماعی به عهده مرد دارد و مردی حق ازدواج دوباره دارد که امکانات مالی به او این اجازه را بدهد).

استاد شهید مطهری مانند هر مصالح دیگر در هر حال مرد زمامت خود بود و بحران های معرفتی زمامت خود را بازتاب می داد. اینک سال ها پس از مجاهدت او در تبیین نظام حقوقی زن در اسلام، این موضوع شکل و رنگ کملاً متفاوت تری به خود گرفته است. موضوع زن اینک خود را جرقه غالب «گفتمان فمینیستی» مطرح کرده است. امروزه خصاست که درونه این گفتمان را محدود به مفاهیمی چون حقوق، اجتماع و اقتصاد بدانیم و چنان بیندازیم که اوج نظریه فمینیستی، در خوانست وضعیت هایی برابری برای زنان و مردان در این عرصه های سه گانه است. فمینیسم امروزه چنان مرزهای خود را گسترده است که از مفاهیمی چون دانش فمینیستی و الهیات فمینیستی دم می زند. حل و فصل این مفاهیم در حوزه اسلامی و دینی بی تردید پیش از آنکه کار مدیران و سیاستمداران باشد، وظیفه نظر به پردازانی است که پس از انقلاب اسلامی، در برابر رسالت فکری بزرگی قرار گرفته اند.

پرهیز از اقراط و تفریط است. «ماید به زندگی غربی، هوشیارانه بنگریم. ضمن استفاده و اقتباس علوم و صنایع و تکنیک و پارهای مقررات اجتماعی قابل تحسین و تقلید آنها، باید از اخذ و تقلید رسوم و عادات و قوانینی که برای خود آنها هزاران بدبختی به وجود آورده است، که تغییر قوانین مدنی ایران و روابط خانوادگی و تطبیق آن با قوانین اروپایی یکی از آنهاست» پرهیز تعاییم». او تجربه غربی را یکسره نمی کند و در توصیف آنچه «نهضت زنانه غربی» است می نامد، اشاره می کند که این نهضت حقوق زیادی به زن داد و «مهرهای بستنای» را به روی او باز کرد اما در عوض، بدبختی ها و بیچارگی های دیگری برای خود زن و برای چلیمه بشریت به وجود آورد.

۲ موضوع ازدواج موقت و تعدد زوجات (بخش دوم و مهم) از میان بخش های ده گانه کتاب، نمونه های امروزی تری برای آگاهی از نظرات شهید مطهری است. رویکرد شهید مطهری در بحث ازدواج موقت، اگر چه اثباتی است اما به استنادات عرفی آن هم توجه دارد. او به میل جنسی به عنوان «طبیعت و واقعیت» می نگرد و خطاب به کسانی که پیشنهاد ازدواج موقت را نوعی میدان دادن یکسویه به میل جنسی مردانه می دانند، می گوید: «طبیعت و غریزه چه رفتاری بکنیم؟ آیا طبیعت حاضر است به خاطر اینکه وضع زندگی ما در دنیای امروز اجازه نمی دهد در ستین ۱۶ و ۱۸ سالگی ازدواج کنیم، دوران بلوغ را به تاخیر بیندازد تا غریزه جنسی از سر ما دست بردارد؟» ازدواج موقت مانند ازدواج دائم در فقه شیعه آدابی دارد و بی رعایت این آدلب، تجویز نمی شود. لذا این قانون - چنان که بعضی از همان مدافعان حقوق زن ایرانی می گویند - به این دلیل که بعضی از آن سوء استفاده می کنند، چاره کار نیست. «اینکه مردم ما به نام این قانون سوء استفاده کرده و می کنند، ربطی به قانون ندارد. لغو این قانون، جلوی آن سوء استفاده ها را نمی گیرد بلکه شکل آنها را عوض می کند. به علاوه صدها مفاسدی که از خود لغو قانون برمی خیزد» و نتیجه این است که باید آسان ها را اصلاح کنیم، نه اینکه «به دلیل عدم عرضه و لیاقت در اصلاح انسان ها مرتباً به چنان مواد قانونی بپوشیم».

نویسنده در بحث تعدد زوجات با این توضیح آغاز می کند که تک همسری طبیعی ترین فرم زناشویی است و به همین دلیل این پرسش که «تک همسری